

**LANDSLAGET FOR
KIRKEGÅRDSKULTUR
1966 - 1991**

LANDSLAGET FOR KIRKEGÅRDSKULTUR 1966 - 1991

25-ÅRS BERETNING

Redaktør: landskapsarkitekt Aud Wefald

Landslaget for kirkegårdskultur er en ideell organisasjon som arbeider for å fremme kirkegårds-kulturen i Norge. Dette gjøres gjennom utgivelse av KIRKEGÅRDSKULTUR og andre trykksaker til praktisk hjelp i kirkegårdsarbeidet. Det arrangeres kurs for kirkeverger og kirkegårdsarbeidere ulike steder i landet 2-3 ganger pr. år.

Kommuner, menighetsråd, firmaer, organisasjoner og privatpersoner kan være medlemmer i LFK. I 1992 er kontingenten:

Kommune o. 20000 innb.	kr.950	(inkl. 4 eks. av tidsskriftet)
Kommune u. 20000 innb.	kr.475	(inkl. 3 eks. av tidsskriftet)
Menighetsråd	kr.265	(inkl. 2 eks. av tidsskriftet)
Firma/organisasjon	kr.265	
Personlig medlem	kr.105	

Landslaget ledes av et styre som velges i forbindelse med årlige fagdager. Sekretariatet tar hånd om den daglige drift og vil kunne gi nærmere opplysninger om organisasjonen:

Landslaget for kirkegårdskultur
3750 DRANGEDAL, TLF:03-995603

INNHold:	side
På kirkegården.....	3
“Landslaget for kirkegårdskultur” - vårt æresmedlem Karen Reistads ektefødte hjertebarn	4
Historisk kavalkade over tillitsvalgte	10
Med kirkegården som arbeidsfelt - en samtale med to kirkegårds-konsulenter.....	12
Landsmøter/fagdager gjennom 25 år.....	16
Landslagets kursvirksomhet.....	20
Landslagets publikasjoner.....	23

PÅ KIRKEGÅRDEN

*Der drømmer i gresset en eldgammel plate
bårdet av visnende strå fra i vår -
der skumrer et navn: Emerenze Christence
og tallene klamrer om seksten år.*

*Jeg stanser og gjetter, mens aftenskjæret
senker forgjengelsens gull over alt;
"Blek har hun været, og blond har hun været,
og Lillen har hun tilvisse vært kalt."*

Dette skrev dikteren Olaf Bull (1883-1933) etter å ha vært på kirkegårdsvandring i begynnelsen av dette århundret. En navneplate satte fantasien i sving. Vi fikk et av hans vakreste dikt:
På kirkegården.

Vil et besøk på kirkegården om 25 år - om 50 år - sette fantasi og følelser i sving? Vil kirkegården fortsatt være et egnet og heget sted for dem som sørger og lider savn? Vil den være en plass hvor mennesket kan se seg selv i et større perspektiv? Vil kirkegården forbli et verdig minneste over mennesker som har levet - eller skal den bli et sted der samfunnet kvitter seg med problematisk avfall på en mest mulig effektiv og billig måte? Det er mye opp til oss som er medlemmer i Landslaget for kirkegårdskultur å være med å påvirke utviklingen.

Gravminnet er et av de viktigste elementene på kirkegården. Den enkelte grav er det sentrale. Vi må på forskjellige måter ta vare på gamle gravminner og deres historie, slik Sigrid Christie tok dette opp på fagdagene i 1990 (gjengitt i KIRKEGÅRD-SKULTUR Nr. 1-91). Samtidig er vi glad for at det vil bli gjennomført en idékonkurranse om utforming av nye gravminner i landslagets regi. Det er behov for nye uttrykksformer i forskjellige variasjoner. Det er også behov for enkle og rimelige gravminner, der stellet kan begrenses til det minimale. På denne måten kan en også

hindre utviklingen i retning av at det av økonomiske grunner velges anonym urnegravlegging. I våre naboland, der dette er praktisert i større utstrekning, ser en nå at pårørende etter en tid kommer og ønsker egen grav.

Vi må også få samfunnsplanleggere til også å sette kirkegården på kartet. Alt for mange by-samfunn har for få og for små kirkegårdsarealer. Ideelt sett bør kirkegården ligge i nærheten av bebyggelsen.

Å spre opplysning om kirkegårdsspørsmål, det være seg av administrativ, praktisk eller kulturell art, har vært landslagets fremste oppgave. Våre kirkegårdskonsulenter, Karen Reistad, Morten R. Grindaker og Helge Klingberg har gjennom 25 år vært en uvurderlig faglig støtte. Konsulenter og til-litsvalgte har nedlagt et solid stykke arbeid gjennom kurser, tidsskrift og foreningsarbeid. Dette er et arbeid landslaget ønsker å videreføre og videreutvikle.

Ved 25-årsjubileet er det naturlig å se bakover. Landslagets første formann Karen Reistad, skrev i første nummer av tidsskriftet i 1970, følgende:

- Målet må være kirkegården som beriker den besøkende, samtidig som den fyller den samfunnsmessige side av saken på en praktisk, økonomisk og fremfor alt verdig måte. -

Dette bør være en målsetting for kirkegården også inn i år to tusen.

Øivind Berge

Landslaget for kirkegårdskultur

Vårt æresmedlem Karen Reistads

EKTEFØDTE HJERTEBARN

av Stein Unneberg

Det var igrunnen på høy tid med fødsel - da den endelig kom! 21. november 1966 var nemlig "fødersken", Kirkedepartementets kirkegårdskonsulent godt og vel 66 år, og så inn i avslutningen av sin aktive yrkeskarriere.

Etter å ha vært kirkegårdskonsulent fra 1949 - 1970, og før det bl.a. hagearkitekt i Aker parkvesen fra 1925 - 1942, skriver Karen Reistad, typisk henne, i et privat brev til en god venn og medarbeider:

"Som du sikkert forstår er Landslaget for Kirkegårdskultur mitt hjerte-barn.

Hadde jeg ikke oppnådd annet i den tiden jeg har vært ansatt som kirkegårdskonsulent enn å bidra til å starte landslaget - er jeg fornøyd - for jeg mener at dette landslaget kan bety uendelig meget i positiv retning for kirkegårdskulturen i Norge. "

Karen Reistad (foto: Karsten Jørgensen)

Jeg har fått anledning til å se nærmere på

GAMLE STYREPROTOKOLLER OG NOTATER

fra tiden umiddelbart før og etter stiftelsen av Landslaget for kirkegårdskultur, og vil prøve å trekke frem noen glimt og hovedtrekk i det som førte til at vi i 1991 kan feire vårt 25 års jubileum. Karen Reistads hjerte-barn er altså godt over konfirmasjonsalderen!

Det var en hovedoppgave for kirkegårdskonsulenten å reise land og strand rundt i møte med menighetsråd, prester og kommunale myndigheter.

Det var en stor oppgave hun hadde satt seg som mål:

Å heve kirkegårdskulturen i Norge. Mange kirkegårder var i tiden etter krigen preget av fullstendig forfall på grunn av manglende evne og interesse for vedlikehold og oppfølging.

Med myndighet og faglig tyngde fremmet hun kirkegårdens sak utover i 50 og 60 årene, og så stadig mer behovet av et forum eller en forening som kunne sette kirkegårdskultur og kirkegårdsstell i fokus. Hun hadde visjonen. Ideen. Og hadde sett behovet.

Drømmen om hjerte-barnet tok form. Men hun var ikke alene.

FØDSELHJELPERNE BLE ETTER HVERT FLERE

9. april 1964 ble det nemlig holdt et møte på Det norske hageselskaps kontor i Oslo.

Referatet er ført i pennen av daværende kirkegårdsforstander Anders Kvam, Bergen. Til stede på møtet var dessuten:

Konsulent Karen Reistad, direktør Einar Hildrum, konsulent Sigurd Aasberg, fhv. kirkeverge Johan Schwingel, forstander Leif Nordvik, fhv. forstander Magne Rygg, bygartner Erling Berge, gravlundsjef Pål Sæland og hagearkitekt Kåre Hagerup .

Møtet ble ledet av Karen Reistad, som uttalte at hensikten var å drøfte muligheten for å få dannet en forening som ville gå inn for å arbeide for å bedre kirkegårdskulturen.

En landssammenslutning som av praktiske og ideelle grunner ville slå ring om kirkegårder og gravplasser, og støtte og hjelpe dem som står for styre og stell på de ulike steder i landet vårt.

Til spørsmålet om hvordan en best skulle få organisert et slikt arbeide, ble ordet gitt fritt - stadig iflg. referatet:

Både Sverige og Danmark ble nevnt som eksempler i samtalen. Kommuner og enkeltpersoner måtte være medlemmer. Årsskrift eller eget tidsskrift ble drøftet. Årlig kongress med demonstrasjoner og foredrag likeså. Generell opplysningsvirksomhet. Foreningen måtte være ideell, og ikke fagforening. Kirkedepartementets representant mente at økonomisk tilskudd måtte være mulig og flere var opptatt av at Kirkegårdskonsulentens kontor måtte bygges ut.

Anders Kvam kom med flere konkrete forslag:

Foreningen bør bygges opp etter mønster fra den danske "Foreningen for Kirkegårdskultur." Med formål å fremme sansen og interessen for kirkegårdsforhold, slik at kirkegårdene kan komme på høyde med tidens krav såvel estetisk, teknisk og hygienisk.

Formålet søkes oppnådd ved utgivelse av tidsskrift, ved foredrag og ved forbedret lovgivning. Kvam mente videre at de direkte medlemmer ville være de viktigste, fagfolk, kirkeverger, prester m.v. Dernest av særlig betydning å få med menighetsrådene, noe Reistad også understreket sterkt.

Så foreslo han valgt et interimsstyre som får i oppdrag å utarbeide forslag til vedtekter og innby til dannelse av en forening.

Kvams forslag ble enstemmig vedtatt, og

DETTE INTERIMSSTYRET BLE VALGT:

Karen Reistad, formann. Erling Berge. Magne Rygg. Johan Schwingel.

På interimsstyrets møte 20.4.1964 ble man enige om at man som et "arbeidsnavn" skulle kalle foreningen "Landslaget for kirkegårdskultur."

Mange kirkegårder var i 50- og 60-årene preget av forfall og manglende vedlikehold

Karen Reistad hadde utarbeidet et forslag til vedtekter som hun ville bearbeide videre i lys av samtalen i møtet.

Årsmøter (landsmøter) alternerende på forskjellige sentrale steder i landet, med faglige foredrag med diskusjoner, samt befaringer og utferder ble gjentatt som hovedoppgaver. Likeså utgivelse av publikasjoner, og om mulig et tidsskrift.

MEDLEMSKONTINGENTEN BLE ANTYDET TIL FØLGENDE:

For kommuner inntil 5.000 innbygger	kr. 50.-
For kommuner 5.000 - 50.000 innb.	kr. 100.-
For kommuner over 50.000 innbyggere	kr. 300.-
For organisasjoner	kr. 50.-
For enkeltpersoner	kr. 10.-

Publikasjoner (tidsskrift) forutsettes inkludert i medlemskontingenten. En håpet på et årlig bidrag fra Kirkedepartementet.

STYRET BURDE VÆRE REPRESENTERT VED:

Geistligheten - Menighetsrådene - Kirkegårds-personalet - Kommunene - Steinindustrien og jernindustrien - Hagearkitektene - Kirkevergene.

Landslaget for kirkegårdskultur

En drøftet å få laget stensilert innbydelsesmateriale til danning av laget, og vedtok at det nedsatte interimsstyre ville stå som innbyder til stifting av landslaget.

Karen Reistad ville ta opp spørsmålet med departementet med sikte på derfra å få en anbefaling, evt. i form av et forord til innbydelsen, skriver Erling Berge i referatet.

Hun ble også anmodet om å innkalle til nytt møte, som ble avholdt 24.6.1965.:

Her kunne Karen Reistad fortelle at hun hadde nevnt spørsmålet om stifting av angjeldende forening på sine mange tjenestereiser. Overallt var det gitt uttrykk for interesse overfor tiltaket, hvoretter det er grunn til å anta at det kan bli god tilslutning.

Man gikk så over til å behandle formannenes forslag til vedtekter punkt for punkt, og man kom frem til et konkret forslag i såvel innhold som ordvalg. Sekretæren, Erling Berge, ble pålagt å foreta den redaksjonelle "finpuss", hvoretter vedtektsforslaget blir å behandle i nytt møte.

Protokollen 28.10.1965 viser at fra da av var også kirkedepartementets konsulent Sigurd Aasberg med på møter i interimsstyret, likeså Hageselskapets direktør Einar Hildrum. Det bearbeidede

FORSLAG TIL VEDTEKTER

ble grundig drøftet, og man kunne vedlegge protokollen et "Nytt revidert forslag til vedtekter for Landslaget for Kirkegårdskultur" til utsendelse sammen med innbydelsen til medlemskap og konstituerende møte:

Vedtektenes paragraf 1

sier at Landslagets oppgave er å fremme kirkegårdskulturen praktisk og estetisk.

Paragraf 2

nevner arbeidsoppgavene for å nå disse mål:

- Å samle og holde nær kontakt med medlemmene for å gjennomføre aktuelle tiltak til fremme av kirkegårdskulturen.
- Sende ut tidsskrift og publikasjoner.

I innbydelsen til medlemskap vises det til de mange utpostene som står alene med kirkegårdsproblemene.

FORORD

Kyrkegårdane våre har ein særleg plass i hugen hjå folk. Der er forfedrane våre gravlagde i ertled etter ertled. Kyrkegårdane ber bod om det kulturelle nivå i samfunnet til kvar tid. Det er difor eit stort ansvar som ligg på dei som har med kyrkegårdsvyrdsåla å gjere, og det vil vere bruk for all den sakkeinnåge hjelp dei kan få. Eg vil difor sto det arbeid som no er teke opp for å skippe til eit landslag som kan ta seg av alle dei spørsmålå som reiser seg i samband med stellet av kyrkegårdane våre. Landslaget vil få ei stor oppgåve.

*Kjell Roudsvik
Kyrkje- og undervisningsminister.*

INNBYDELSE

Herved innbys til medlemskap i Landslaget for kirkegårdskultur.

Det er mange utposter som står alene med kirkegårdsproblemer i vårt vidstrakte land. Disse vil det være en spesiell tilfredsstillende å nå.

Alle som direkte eller indirekte har med grav eller kirkegård å gjøre, vil ha erfart at spørsmålene kan være av så alvorlig karakter at pålitelig og kyndig veiledning er påkrevd hvis resultatet skal bli bra.

I kommunestyret må det tas stilling til kirkegårdsaker. Beslutningen kan ha betydning for slektledd framover. Ofte er verken forslagstiller eller de som behandler saken i andre instanser tilstrekkelig orientert og resultatet kan bli uheldige kirkegårdsforhold.

I Sverige og Danmark er det forlenget dannet foreninger til støtte for kirkegårdsinteresserte. Disse foreninger har fått bred og solid tilslutning. Kirkegårdene er omfattet med betydelig større forståelse og interesse i våre naboland enn tilfellet er i Norge.

Landslaget for kirkegårdskultur har som oppgave å fremme samsen og interessen for kirkegårdskulturen i Norge. Dette håper vi å oppnå ved å søke kontakt med enkeltpersoner, kommuner og institusjoner som antas å være interessert i kirkegårdsforhold.

Landslaget akter å sende ut tidsskrift og aktuelle publikasjoner, støtte forråds- og ordskiftemøter, kurs og utstillinger og organisere felles utferder i inn- og utland.

Vi viser til vedtektenes som er inntatt som vedlegg til denne innbydelse. Vedtektenes er midlertidige og gjelder til første årstøtte.

Av praktiske grunner tillater vi oss å vedlegge postgiroblankett for medlemskontingent og viser til vedtektenes § 3.

Oslo i april 1966.

ERLING BERGE
Ressurssjef og Kirkegårds-
inspektør i Drammen

EINAR HILDNUM
Direktør
i Det norske Hageselskap

KAREN REISTAD
Kirkegårdsinspektør

MAGNE RYGG
Kirkegårdsinspektør

JOHAN SCHWINGEL
Sekretær
i Norske Kirkegårdsforening

SIGURD AASBERG
Ressurssjef i Kirke- og
undervisningsdepartementet

c) Skaffe kyndig rettleiding i kirkegårdsstell, bistå med opplegg og direkte støtte til fore drags og ordskiftemøter, organisere kurs, utstillinger og felles utferder i inn- og utland.
d) På annen måte å sette igang og støtte tiltak til fremme av god kirkegårdskultur.

Paragraf 3

sier at enkeltpersoner - menighetsråd - kommuner og foreninger kan opptas som medlemmer. Kontingenten innkreves i april og er: For enkeltmedlemmer 15. For menighetsråd og foreninger 25. For kommuner med inntil 20.000 innbyggere kr. 100. Kommuner over 20.000 kr. 200. Livsvarige, personlige medlemmer betaler kr. 1000.- ved innmeldelse.

Paragraf 4

omhandler styret, som skal ha 5 medlemmer og 3 varamenn, valgt på årsmøtet. Formann velges hvert år. Styremedlemmene for 2 år.

I juni 1966 ble det sendt ut

CA. 3.800 INNBYDELSER TIL
MEDLEMSSKAP

til kommuner, organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner. Hageselskapet ved direktør Hildrum, hadde vært behjelpelig med den tekniske utarbeidelsen. Utgiftene var velvilligst dekket av Kirkedepartementet med kr. 1.700, og statsråd Kjell Bondevik skrev dette forordet:

"Kyrkjegardane våre har ein særleg plass i hugen hjå folk. Der er forfedrane våre gravlagde i ættledd etter ættledd. Kyrkjegardane ber bod om det kulturelle nivå i samfunnet til kvar tid. Det er difor eit stort ansvar som ligg på dei som har med kyrkjegardsvyrsla å gjere, og det vil vere bruk for all den sakkunnige hjelp dei kan få. Eg vil difor stø det arbeid som no er teke opp for å skipe til eit landslag som kan ta seg av alle dei spørsmåla som reiser seg i samband med stellet av kyrkjegardane våre. Landslaget vil få ei stor oppgåve."

I innbydelsen, som er undertegnet av interimsstyret, tales det forholdsvis direkte om behov og situasjon på kirkegårdsfronten:

Pr. 14. november 1966 var det kommet melding om

184 STK MEDLEMSSKAP - INKLUDERT
NOEN LIVSVARIGE!

Det var derfor med forventning det konstituerende møte ble holdt på Nordre Skøyen hovedgård 21. november 1966:

Interimsstyrets formann, Karen Reistad, åpnet møtet kl. 1005 og ønsket velkommen.

Sekretær Erling Berge foretok navneopprop av de fremmøtte representanter.

Einar Hildrum ble valgt til møtedirigent.

Sammen med dirigenten ble bygartnerne Alv Hansson og Erling Ramstad valgt til å under-skrive protokollen.

Interimsstyrets beretning og regnskap (balanse kr. 6.428,75) ble vedtatt.

Vedtektene kom til behandling:

Bare vedr. paragraf 3 og 7 var det små merknader. Styret fikk i oppdrag å bearbeide disse videre på basis av skriftlig innsendte forslag.

Det ble oppnevnt et vedtektsutvalg bestående av Anders Kvam, Bernt C. Lange og Erling Berge.

LANDSLAGETS FØRSTE FORMANN

Kirkegårdskonsulent Karen Reistad ble enstemmig valgt, og som de første styremedlemmer:

Høgskolelektor Magne Bruun.

Kirkegårdsforstander Anders Kvam.

Hovedsekretær Egil Sinding-Larsen.

Fylkeshagearkitekt Oddlaug Brunvoll.

Anders Kvam, som her er avbildet i forbindelse med LFK's jubileumsmarkering i 2. september, spilte en sentral rolle ved stiftelsen og i årene framover. Han var formann i perioden 1970-71.

Landslaget for kirkegårdskultur

Varamenn:

Bygartner Rolf Sundstrøm. Redaksjonssekretær Kjell Schulerud. Billedhugger Gunnar Janson.

På Drammen kommunes vegne inviterte parksjef Erling Berge landslaget til å holde sitt første årsmøte i Drammen 4 - 5 september 1967.

PROTOKOLLEN AVSLUTTES SLIK:

Dirigenten takket deltakerne for møtet og for greie forhandlinger.

Karen Reistad takket for tilliten som ble vist henne ved å bli valgt til formann i det første egentlige styret, og medlemmene i interimstyret for det forberedende arbeid for stifting av laget. Møtet hevet kl. 1140."

Hjertebarnet var født. Nå ventet oppveksten!

STYRETS SAMMENSETNING

ble på første møte 29.12.1966 slik:

Varaformann Magne Bruun. Kasserer Anders Kvam. Sekretær Sinding-Larsen.

Sekretærens kontor, Foreningen til norske fortidsminnemerkeres Bevaring, ble landslagets første adresse i Kirkegt. 14-18, Oslo 1.

Satsingsområder skulle bl.a. være medlemsverving - for å få et bredere fundament og bedre økonomisk rygrad. Pr. 1.8.1987 var det blitt 265 medlemmer.

Arbeidet med egen publikasjon, eller samarbeid med andre - bl.a. Hageselskapets tidskrift, tok tid å få avklaret.

TIL ÅRSMØTET I DRAMMEN 1967

møtte 43 medlemmer, flere med ektefelle. Parksjef Erling Berge ble valgt til møtets dirigent. Vedtektene var gjenstand for ny behandling. Bl.a. ble prisen for livsvarig medlemsskap hevet til kr. 300.

Karen Reistad fikk en ny periode som formann ved enstemmig gjenvalg. Øvrige styremedlemmer fikk også gjenvalg.

Som nye varamenn (tallet ble øket til 5) :
Sokneprest Håkon F. Meyer, Vinje, og stenhuggermester Geir Rollesen, Skien.

Hovedfordraget ble holdt av Karen Reistad:

"NORSKE KIRKEGÅRDER - HVOR STÅR VI IDAG?"

Hun kom inn på en rekke spørsmål både i forbindelse med planlegging og anlegg av nye kirkegårder, de enkelte kirkegårders administrasjon og vedlikehold, utformningen av gravminnene og valg av vegetasjon på kirkegårdene.

Hun understreket sterkt det etiske ansvar som er forbundet med pleie av kirkegårdene, og

Fra landmøte i Drammen i 1967. Øverst ses kirkeverge Erling Berge i Drammen. Under ser vi en interessert forsamling studere gamle gravminner. (Foto: Andres Kvam)

fremholdt også det ansvar man har for gam-
melt og verdifullt gravutstyr. Endelig redegjor-
de hun for kremasjonsspørsmålet, skriver
sekr. Sinding-Larsen.

28 - 30 april 1968 holdt Landslaget sitt

FØRSTE KURS OM KIRKEGÅRDS- SPØRSMÅL

på Hamar med 40 deltagere. Deltagerantallet
kunne vært doblet i henhold til interessen for
kurset! Dette var styrets store sak det året,
samtidig som en fortsatt arbeidet med spørs-
målet om publikasjon/tidsskrift.

Medlemstallet pr. 20.9.68 var kommet opp i
298. Første oktober 1969 var tallet 308.

ÅRSMØTENE

20 - 22 september 1968 lagt til Sarpsborg. I
dagene 25 - 27 august 1969 var Trondheim
møtestedet. Og fra 7 - 9 september 1970 skjed-
de samlingen i Bergen.

FORMANSSKIFTE

Parksjef Harald Stenseth, Fredrikstad, ble
valgt til landslagets annen formann i 1969.
Året etter ble Anders Kvam, Bergen, valgt til
formann, og sekretariatet flyttet over fjellet, idet
Alf Pettersen ble ny sekretær.

Da løsnet også tidsskriftsspørsmålet, og Anders
Kvam kunne skrive i forordet til Kirkegård-
skultur nr. 1, datert 21.10. 1970:

" Arbeidet med å få istand en publikasjon som
fast kontaktorgan for landslagets medlemmer
har tatt tid, og det er av lagets tidligere styrer
nedlagt meget arbeid i saken, ikke minst med
å finne trykt økonomisk grunnlag.

Ved stor imøtekommenhet fra Det norske hagesel-
skaps side er inngått avtale om at Norsk Hage-
tidend tar inn 8 sider generelt kirkegårdsstoff i 4
nummer årlig. Særtrykk av disse sidene, og i tillegg
et nærmere bestemt antall sider med stoff av mer
spesiell karakter, vil så bli utsendt i særskilt publi-
kasjon som overfører landslagets medlemmer får
karakteren av selvstendig organ med eget omslag."

Kirkedepartementet hadde bevilget kr. 5.000
til bladet mot at det ble sendt alle landets
menighetsråd.

Redaksjonsutvalget besto av:

Redaktør, fylkeshagearkitekt Oddlaug Brunvoll,
Bodø. Kirkegårdskonsulent Morten R. Grinda-
ker, Oslo, og direktør Einar Hildrum, Oslo.

En flaggsak var ført i havn. Et talerør var opp-
rettet. Karen Reistad trakk seg ved disse tider
tilbake. Hun ble pensjonist og senere æres-
medlem. Hjerterbarnet hvilte ikke lenger på
henne, men sto på egne ben.

Vi har mye å takke Karen Reistad for.

Landslaget for kirkegårdskultur — en orientering

Svært endel vit skjene til ble lands-
laget for Kirkegårdskultur stiftet i
63) o 21. november 1966. Det var da
tilstede 184 medlemmer fra hele
landet. Interimstyret ble ledet på fer-
mandet styret, og myndighet til kom-
mune- og menighetsråd og vevketper-
soner i berøvet pøkte styret på de
mest nødvendige spørsmål. For en
latterlig minnebetegnelse ble skrevet bla.:

"Det er minings- og styret som står
inne med kirkegårdsproblemer i
størst del av landet. Disse vil det
være en spesiell tilretteleggelse å nå.
Alle som direkte eller indirekte
har med seg de kirkegårdsdå gjøre,
vil ha erfaring og spørsmål som kan
være av så alvorlig karakter at
plottelig og bygdens veiledning og på-
krevd lys resultat skal bli bra.
I kommunestyret må det tas still-
ing til kirkegårdsaker. Bestem-
ingen kan ha betydning for steds-
ledd framover. Ofte er hverken fer-
slagsuttaler eller de som behandler
saken i andre instanser tilstrekkelig

Kirkegårdskonsulent Karen Reistad

tiltalt til det nye k-
"Frodsått"
1969 var årsmøtet
blev i dagene 25.
Første kl. var avst-
artet organisasjons
drag og sammen-
i Neste dag gikk form-
til foredrag. Foret-
derd i" Ringte opp
laude Kirket. Krem-
masjon og tilrette-
laget kirkegårdspro-
bleme. Mandag var e
distrikt, utset ledet
Osvold, Trondheim

Kirkegårdene i region- og generalplansam- menheng

Første utgivelse av KIRKEGÅRDSKULTUR i 1970 tok opp en rekke aktuelle spørsmål.

Regionplan er ifølge Byggningslo- sakte holdepunkter for arealbe- eldre graverter som er uegnet for

Kirkens syn på kremasjon

Biskop Per Juvén

Kremasjon er teknisk uttrykk for
den bristefulle form, som ble vanlig
ved oppfinnelsen av den moderne
krematorium i midten av 1870-årene.
Når det er tale om kirkens syn,
innvikler jeg meg til å tale om
vår kirkens syn, som forøvrig stort
sett følger sammen med de øvrige
evangeliske kirker. Den katolske
kirkens syn på kremasjon kommer
jag ikke nærmere enn på utenfor-

Askefellesgrav

Landskapsarkitekt m.m.d.a. KAREN REISTAD

HISTORISK KAVALKADE OVER TILLITSVALGTE

av Per Kolstad

Landslaget for kirkegårdskultur har hittil vært og er fremdeles et forholdvis lite lag. Dette er slik når målestokken er antall medlemmer. Likevel har laget hatt innflytelse for det formål som det står for.

Tross en forholdvis beskjeden medlemsmasse har laget unngått noen "lederkrise". det har alltid vært kvalifiserte personer som har vært villige til å påta seg verv. Dette gjelder både formenn og styremedlemmer.

Landslagets stifter og første formann var Karen Reistad. Hun var kirkegårdskonsulent og følte det behovet som var for en organisasjon hvor temaet kirkegårdskultur kunne nå ut over hele landet. I 1964 tok hun initiativ til stiftning av laget og det ble valgt et interimstyre (sammensetning se side 5).

Etter stiftelsen av laget i 1966 har disse vært formenn:

Karen Reistad, kirkegårdskonsulent Oslo	1966-68
Harald Stenseth, gravlundssjef Fredrikstad	1968-70
Anders Kvam, kirkegårdsforstander Bergen	1970-71
Haakon F. Meyer, sokneprest Vinje	1971-73
Erling Berge, kirkeverge/parksjef Drammen	1973-77
Rasmus Skurtveit, kirkeverge Bergen	1977-79
Per Kolstad, kirkeverge/parksjef Ringerike	1979-83
Øivind Grue, kirkeverge Mo i Rana	1983-87
Morten R. Grindaker, landskapsark. Oslo	1987-89
Øivind Berge, kirkeverge Askim	1989-91
Erland Engen, parksjef Drammen	1991-

STYREMEDLEMMER VALGT AV ÅRSMØTET:

Egil Sinding Larsen - hovedsekretær Oslo	1966-69
Magne Bruun, amanuensis Ås	1966-70
Anders Kvam, kirkegårdsforst. Bergen	1966-70
Oddlaug Brunvoll, fylkeshageark. Bodø	1966-72
Haakon F. Meyer, sokneprest Vinje	1970-71

Alf Pettersen, gartnerformann, Bergen	1970-74
Per Jahn Lavik, antikvar, Bergen	1970-71
Kåre Hagerup, kirkegårdsforst. Oslo	1971-73
Leila Reinola, landskapsark. Kapp	1971-79
Arvid Haugen, amanuensis Drøbak	1972-78
Kari Kvam, landskapsark. Bergen	1973-77
Alf Birkeland, sokneprest Tokke	1974-80
Kittil Sunde, landskapsark. Bærum	1975-81
Nils Jacob Thorsen, kirkeverge Porsgrunn	1977-79
Arne Breivikås, gravlundssjef Stavanger	1978-82
Aud Wefald, landskapsarkitekt Drangedal	1979-86
Morten R. Grindaker, landskapsark. Oslo	1979-87
Johs. Skaarer, kirketjener Rakkestad	1980-82
Rasmus Fitjar, kirketjener Fitjar	1981-87
Kjartan Almås, sokneprest Krødsherad	1981-83
Øyvind Grue, kirkeverge Mo i Rana	1982-83
Helge Håvarstein, kirkeverge Stavanger	1983-88
Ole E. Bjørge, avd.leder Skien	1983-89
Hermod Høwe, kirkeverge Sortland	1986-88
Erland Engen, avd. leder Bærum	1987-91
Synnøve Hanssen, kirkeverge Hitra	1987-89
Erling Blom, oppsynsmann Kristiansand	1988-
Torhild Hovdenak, seksjonssjef Trondheim	1988-
Ruth Nyvold, konsulent Tromsø	1989-
Åsmund Sanderud, driftssjef Oslo	1989-91
Jostein Kaarbø, kirkeverge Florø	1991-
John K. Nicolaysen, kirkeverge Mandal	1991-

STYREMEDLEMMER OPPNEVNT AV KIRKERÅDET:

Lorentz U. Pedersen, prost Oslo	1974-81
Knut Andersen, stiftskapellan Hamar	1981-84
Ivar Eide, prost Skedsmo	1984-87
Stein Unneberg, stiftskapellan Tønsberg	1987-

Selv om det ikke kommer inn under betegnelsen "tillitsvalgt" må noen andre navn nevnes. Det er den person som har med den daglige drift å gjøre og som holder hjulene i gang.

I de første årene ble sekretær og kasserer valgt blant styremedlemmene. Fra 1972 fikk laget

knyttet til seg landskapsarkitekt Helge Klingberg som sekretær/kasserer og konsulent. Han ble også redaktør av bladet KIRKEGÅRDS-KULTUR, dette viste deg å være en meget god løsning. Ikke bare at en fikk et fast sekretariat, men også med hans faglige kvalifikasjoner. Da Klingberg i 1980 ble tilsatt som kirkegårds-konsulent ble Aud Lima Holt tilsatt som sekretær. Hun hadde kontor sammen med Klingberg som fremdeles hadde det faglige ansvaret for landslagets kurs og publikasjoner. Denne

ordningen varte til 1986 da Aud Wefald overtok. Hun er også landskapsarkitekt og har arbeidet mye med kirkegårder. Som medlem av styret i mange år har hun også godt kjennskap til laget.

Fra 1972 har laget således hatt fast sekretariat med dyktige og interesserte medarbeidere. Dette har vært til stor hjelp og støtte for formenn og styremedlemmer.

Erling Berge (t.v), Per Kolstad (i midten) og Øyvind Grue (t.h) har alle vært formenn i LFK i fireårsperioder og har således betydd mye for lagets utvikling.

Styret med avgående og nye formenn og styremedlemmer fotografert i forbindelse med årsmøtet i 1991. Foran (fra venstre) Øivind Berge, Erland Engen og Aud Wefald. Bak (fra venstre) John K. Nicolaysen, Josten Kaarbø, Torhild Hovdenak, Reidun Bugge (1. vararepr.), Ruth Nyvold, Erling Blom, Åsmund Sanderud og Stein Unneberg.

MED KIRKEGÅRDEN SOM ARBEIDSFELT

En samtale med to kirkegårdskonsulenter

ved Aud Wefald

KIRKEGÅRDSKULTUR har møtt de to som har bekledd stillingen som kirkegårdskonsulent i 21 av de 25 årene landslaget har eksistert. Morten Grindaker var kirkegårdskonsulent i årene 1970 til 1978, mens Helge Klingberg har innehatt stillingen fra 1980 og har såvidt vi vet ingen planer om å skifte beite.

KIRKEGÅRDSKONSULENTSTILLINGEN

Kirkegårdskonsulentenes arbeidsområde er på mange måter sammenfallende med Landslaget for kirkegårdskulturs formålsparagraf: "Fremme av kirkegårdskulturen". I tillegg til å ha vært konsulenter for stiftsdireksjonene i deres behandling av kirkegårdssaker og jevnlig foretatt befaringer i hele kongeriket, har kirkegårdskonsulentene tatt opp en rekke saker som har hatt stor betydning for kirkegårdenes utvikling.

Karen Reistad fikk i 1949 den nyopprettete stillingen som kirkedepartementets kirkegårdskonsulent. Hun følte gjennom sitt arbeid behovet for et faglig forum for kirkegårder i Norge og stiftet som alle vet LFK i 1966. Det har gjennom de siste 25 år utviklet seg et helt spesielt forhold mellom den til enhver tid sittende kirkegårdskonsulent og landslaget. Både Morten Grindaker og Helge Klingberg understreker hvilket nyttig redskap landslaget har vært for dem i arbeidet. De har nådd ut med informasjon gjennom LFK's kurs, fagdager og publikasjoner. En ideell organisasjon står i denne sammenheng langt friere enn et departement. Samarbeidet som har utviklet seg har vært til stor gjensidig nytte. For landslaget har kirkegårdskonsulentenes medvirkning på kurs og i andre sammenhenger vært en forutsetning for den virksomheten som er bygget opp.

PERIODEN FRA 1970

Da Morten Grindaker i 1970 overtok som kirkegårdskonsulent var de aller fleste norske kirkegårder lagt om fra rammer til plen. Karen Reistad hadde med stor dyktighet fremmet denne saken og klart å reise en opinion for at kirkegården skulle ha preg av et pent og velholdt parkanlegg. Dette var en svært positiv utvikling som allikevel skulle komme til å skape nye problemer. Omlegging til plen medførte at vi mange steder fullstendig hadde mistet oversikten over hvor gravene lå. Det fantes ikke fastmerker og knapt nok gravkart. For å bedre på dette måtte kirkegårdskonsulenten rette sin virksomhet mot dem som jobbet på kirkegårdene og ikke minst de ansvarlige - menighetsrådene. Morten Grindakers store utfordring ble å skape forståelse for at det må være orden også under bakken. I følge ham selv ble dette en kamp som han lyktes adskillig dårlige med enn Karen Reistad gjorde i sin kamp for å få orden oppå bakken. Innføringen av nye kirkegårdsvedtekter ble også et meget viktig arbeid. Mange steder var

vedtektene mangelfulle og i strid med gjeldende lovverk. I 1976 sendte kirkegårdskonsulentene ut sitt første forslag til standardvedtekter med tilhørende kommentarer og bidro på denne måten til at arbeidet med nye vedtekter kom igang mange steder.

Et annet forhold Morten Grindaker er opptatt av, var møtet med kirkegårdsbetjeningen omkring 1970. Dette var en forsømt gruppe med dårlig lønn og lite tilfredstillende arbeidsforhold. For å heve denne gruppens anseelse og få forståelse for deres arbeidssituasjon var opprettelse av fellesråd og kirkevergestilling helt avgjørende. I denne forbindelse er det naturlig å nevne landslagets utredning fra 1977 "Kirkegårdenes administrasjon og drift" som i følge Morten Grindaker bidro til at det ble større forståelse for disse spørsmålene også på høyt administrativt nivå innenfor kirken.

PERIODEN FRA 1980

På spørsmål om hva som har preget den perioden Helge Klingberg har vært kirkegårdskonsulent, nevner han spesielt alle kirkevergestillingene som er opprettet. Dette har bidratt til at vi nå har kommet et godt stykke lenger i det opprydningsarbeidet Morten Grindaker startet opp i 1970. Mange kirkeverger har sett behovet for skikkelige kartverk og fastmerkesystemer. Helge Klingberg tror også at innføringen av data har medvirket i denne retning. Før en kan ta i bruk EDB må det ryddes opp i gammelt rot og bringes orden i nummereringssystemer og festeordninger.

Vår nåværende kirkegårdskonsulent mener at synet på gravutstyr har snudd seg de siste 10 år. Det innføres igjen mer liberale kirkegårdsvedtekter som åpner for mer variasjon når det gjelder både størrelse, fargebruk og materialbehandling.

Å skape forståelse for kirkegårdsbetjeningens arbeidssituasjon har vært en viktig oppgave.

Omkring 1970 var de aller fleste norske kirkegårder lagt om fra rammer til gras.

To kirkegårdskonsulenter

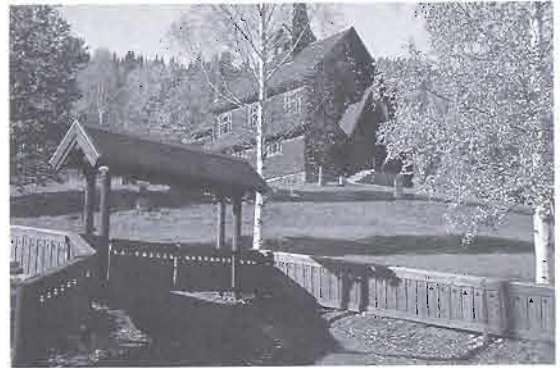
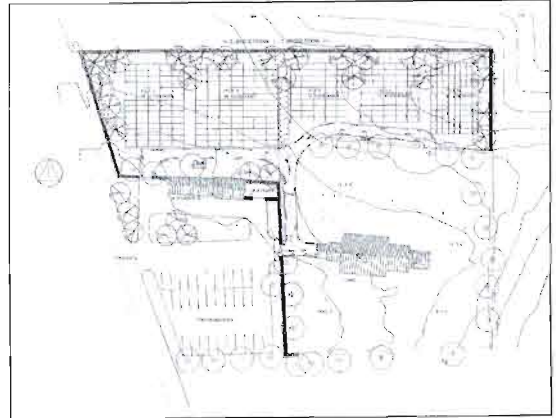
Av gledelige ting fremhever Helge Klingberg at kampanjen for å fremme sikring av gravminner ved bolting virkelig er i ferd med å gi positive resultater. Det rapporteres om bolteiltak fra landsende til landsende.

ØNSKER FOR FRAMTIDA

Helge Klingberg og Morten Grindaker er helt enige om en ting: Det må bli bedre kontroll i forbindelse med anlegg og utvidelse av kirkegårder. Ønskesituasjonen er at hvert bispedømme knytter til seg en person som har ansvar for oppfølging av nyanlegg. I dag fungerer denne kontrollfunksjonene overhodet ikke i og med at kirkegårdskonsulentene bare har ansvar for å gi råd om godkjenning av planer og vet lite eller ingenting om disse virkelig bli fulgt. Det dreier seg tildels om kompliserte anlegg som krever en nitid oppfølging under hele anleggsperioden.

Våre to kirkegårdskonsulenter har vært opptatt av å høyne kvaliteten på planleggingsarbeidet. En kirkegård skal brukes i flere hundre år og kan vanskelig utbedres når den først er tatt i bruk. Kanskje det hadde vært mulig å tenke seg en autorisasjonsordning for kirkegårdsplanleggere?

Både Morten Grindaker og Helge Klingberg mener at det generelt er for lav standard på norske kirkegårdsanlegg. De hevder også at det foretas en del helt unødvendige kirkegårdsutvidelser hvor gjenbruk av gamle felt hadde vært en bedre løsning. Deres ønske er i realiteten: **færre graver med høyere standard**. Hva mener de så med høyere standard? Helge Klingberg peker blant annet på at de arealene som velges til nye kirkegårdsanlegg ofte er dårlig egnet. Hvis en ser på de nye gravlundarealene i Oslo, finner en uten unntak kryssende kraftledningsgater. De er likeledes opptatt av at det i mange tilfelle er lav standard på selve opparbeidelsen og utstyr som gjerder, porter, vannposter o.l. Bedre vedlikehold er også i høyeste grad nødvendig for å bedre situasjonen. For at dette skal lykkes, må den grøntfaglige kompetansen styrkes.

Ønsker for framtida:

Høyere kvalitet på planleggingsarbeid (øverst), generell standardheving - også på detaljer som gjerder og porter (i midten) og lavere utnyttelsesgrad (nederst)

En av Morten Grindakers hjertesaker er at vi må ned på en helt annen utnyttelsesgrad for å få gode kirkegårdsanlegg. Han ønsker mindre gravfelt og større arealer mellom feltene og viser f.eks. til at det stort sett er altfor liten avstand mellom graver og vegetasjon.

Vi vet at begge kirkegårds konsulentene er opp-tatt av gravminner og har brukt mye tid og krefter på å arbeide for øket variasjon og høyere kvalitet på dette feltet. På grunn av sine gode kvalifikasjoner er de oppnevnt som landslagets representanter i juryen for gravminnekonkurransen som LFK er i ferd med å arrangere. Morten Grindaker håper spesielt at det skal finnes fram til fundamenteringsformer for gravminner som gjør at vi kan få større variasjon.

KIRKEGÅRDENES BEVARINGSVERDI

Når vi kommer inn på spørsmålet om å ta vare på gravminner med kulturhistorisk verdi, merker vi for første gang tegn til ulike oppfatninger hos våre to kirkegårds konsulenter. Helge Klingberg snakker med stor overbevisning om behovet for å gjøre noe med dette forholdet snarest. Gammelt verdifullt gravutstyr forsvinner hver dag uten at vi kan hindre det. Det må skapes forståelse for disse verdiene på hver enkelt kirkegård. Morten Grindaker er mer dempet i sin entusiasme og peker på at kirkegården og gravminnene til enhver tid gjenspeiler tiden vi lever i. Han stiller spørsmål om hvor stor del av kirkegårdene som skal bli museum og mener at her må det arbeides fram en strategi. Vi kan ikke risikere at vi om 100 år ikke har noen graver som kan brukes om igjen på grunn av bevaringsinteresser. Morten Grindaker har imidlertid løsningen på dette: Lavere utnyttelsesgrad ! Med romsligere kirkegårder får vi den plassen vi trenger for å ta vare på gammelt gravutstyr.

HVORDAN SER NORSKE KIRKEGÅRDER UT OM 25 ÅR ?

I forbindelse med et jubileum er det naturlig å se framover. Hvordan ser norske kirkegårder ut når LFK markerer sitt 50-års jubileum? Hvis vi ser på utviklingen i våre naboland, er det naturlig å spå

at vi vil få en sterk vekst i anonym urnegravlegging - såkalte minnelunder. Våre to kirkegårds konsulenter har ingen tro på at denne trenden vil komme til Norge. De gir klart uttrykk for at ingen av dem har noen særlig sans for denne begravelsesformen og peker blant annet på hvilken viktig rolle graven spiller i sorgarbeidet. Skal vi tro de to som kjenner norske kirkegårder bedre enn noen, så vil framtidens kirkegård se ut omtrent som i dag. La oss håpe de har rett !

Framtidens norske kirkegård vil neppe bli dominert av minnelunder for anonym urnegravlegging (øverst), men fortatt se ut omtrent som i dag.

LANDSMØTER/FAGDAGER GJENNOM 25 ÅR

Av Helge Klingberg

Allerede fra starten av har årsmøtet i Landslaget for kirkegårdskultur vært ledsaget av et faglig program. Selve årsmøtet har hatt en nødvendig, men nokså beskjeden plass i arrangementet.

Det faglige programmet har bestått av foredrag, demonstrasjoner og utferder.

Fagdagene har som regel vart i tre dager (ofte mandag - onsdag) og har vært lagt til tida straks før eller straks etter sommerferien.

I alle tilfeller har det vært en lokal arrangør som har tatt seg av de ting som må løses på stedet. Den lokale arrangør har f.eks. alltid tatt seg av utferden. Som regel har det også vært lagt lokale kulturinnslag til den tradisjonelle festmiddagen eller som eget arrangement.

Det har vist seg at denne faglige samlingen har hatt stor betydning for kirkegårdsansatte på ulike nivåer. Det har vært den årlige mulighet til å samles og møte kolleger.

Frammøtet har nok vært noe varierende gjennom årene, men det har stort sett vært 80 til 100 deltagere.

Fra og med 1979 har arrangementet vært kalt "fagdager". Tidligere hette det "landsmøte".

En samlet oversikt over landsmøter/fagdager fra 1966 til 1991:

1966
Nordre Skøyen Hovedgård, Oslo
Konstituerende møte

1967
Park Hotell, Drammen
"Norske kirkegårder - hvor står vi idag?"
v.kirkegårdskonsulent Karen Reistad

1968
Borgarsyssel Museum, Sarpsborg
"Hvorledes skal kirke og kirkegård brukes?"
v. sokneprest L.U.Pedersen

1969
Hotell Prinsen, Trondheim
"Vedlikehold av kirkegården - retningslinjer for rasjonell drift" v. kirkegårdsforstander Kåre Hagerup
"Veger på kirkegården" v. amanuensis Anton Hjeltnes
"Trær på kirkegården" v. avd.sjef Trygve Lyftingsmo

1970
Bergen
"Kirkens syn på kremasjon" v.biskop Per Juvkam

1971
Fossheim Hotell, Lom
"Skikk og uskikk ved gravferden" v.direktør Georg Hille
"Planlegging av kirkegårder" v. landskapsark. Knut Fosså
"Planter for vanskelige forhold" v.stipendiat Atle Håbjørg

1972
Sundvollen Hotel, Ringerike
"Liturgi og ytre ordninger ved gravferden" v.dr.teol.Helge Fæhn
"Hvor står vi - hvor står vi fast?" v.kirkegårdskonsulent Morten R. Grindaker

Landsmøte i Lom 1971. Deltakerene lytter til orientering utenfor Lom kirke. (Foto: Anders Kvam)

1973

Fredheim Folkehøgskole, Saltdal
 "Kirke og kirkegård i region- og generalplansammenheng" v. professor arkitekt Gul-
 lik Kollandsrud

"Kirkegårdsforvaltningen idag" v. byråsjef
 Kasper Christiansen
 "Personalspørsmål innen kirkegårdsforval-
 tingen" Paneldebatt

1974

Solborg Folkehøgskole, Stavanger
 "Gravminnerådet og dets arbeide" v. sokne-
 prest H. Chr. Mamen
 "Lagård gravlund" v. landsk.ark. Knut Fosså

1975

Park Hotell, Sandefjord
 "Gravferden, ordninger før, nå og i fremti-
 den" v. professor dr. Helge Fæhn
 "Vegetasjon på kirkegården, bevaring og be-
 grensning" v. førsteamanuensis Arne Lund-
 stad, kirkeverge Edm. Karde og landsk.ark.
 Helge Klingberg

1976

Oppland Turisthotell, Lillehammer
 "Kirkegårdsadministrasjon i Sverige" v. kir-
 kegårdssjef Staffan Larsson
 "Kirkegårdsadministrasjon i Norge" v. kir-
 kegårdskonsulent Morten R. Grindaker
 "Bruk av gravemaskin på kirkegården" v.
 landsk.ark. Helge Klingberg

1977

Grand Hotell, Kristiansund
 "Gravminner. Utvikling og situasjonen idag"
 v. kirkegårdskonsulent Morten R. Grindaker
 "Gravminner. Sømmelighet og symbolikk"
 v. prost Alf Birkeland
 "Gravminner i ulike miljøer" v. landsk.ark.
 Helge Klingberg

1978

Buskerud Folkehøgskole, Øvre Eiker
 "Kirkegårdsadministrasjon. Hvem har ansa-
 var for hva?" v. kirkeverge Edm. Karde
 "Kirkegårdsadministrasjonen og lovgivning-
 en" v. byråsjef Ole H. Fisknes

*Landslagets formann Haakon F. Meyer og repre-
 sentant for den lokale arrangør, landskapsarki-
 tekt Kittil Sunde, i samtale under landmøtet i
 1972.*

*Sentrale aktører under landsmøte i Stavanger i
 1974, Erling Berge (formann i LFK), Knut Fosså
 (foredragsholder), Ole B. Tingdal (kirkeverge i
 Stavanger) og Hans Chr. Mamen (foredragshol-
 der).*

*Fra besøket på Ulstein kloster i 1974 ses styre-
 medlem gjennom mange år Arvid Haugen i sam-
 tale med tidligere formann Anders Kvam. Kari
 Kvam, som også satt i styret på dette tidspunkt,
 til høyre i bildet.*

Landsmøter/fagdager

“Kirkegårdsadministrasjonen sett gjennom biskopens briller” v. biskop Georg Hille

1979

Haugetun Folkehøgskole, Rolvsøy
“Arbeidsmiljøet på kirkegården” innledere: insp. Egil Brenna og yrkeshygieniker Niri Orlien fra arbeidstilsynet, kirkegårdssjef Herman Warnhjem, kirkeverge Erling Berge, prost Alf Birkeland og landsk.ark. Helge Klingberg

1980

Tingvoll Gjestegård, Steinkjer
“Driftskostnader for gravplasser” v. dosent Harry Langvatn
“Trær på kirkegårder” v. landsk.ark. Siri Horntvedt
“Vedlikeholdsutstyr for kirkegårder” v. gravlundsjeff Arne Breivikås

1981

Grand Hotell, Stord
“Kirkegården i den fremtidige statskirkeforfatning” v. stiftskap. Knut Andresen
“Praktiske og estetiske forhold ved gravferden”. Innledning ved prost Leif Ottersen, kirketjener Knut Våmartveit, oppsynsmann Alf Pettersen og byråeier Tønnes Samdal

1982

Meyergården Hotell, Mo i Rana
“Privatisering av gravferden” v. konsulent Per Tanggaard
“Opprustning av gamle kirkegårder” v. landsk.ark. Knut Fosså og Morten R. Grindaker

1983

Grenland Folkehøgskole, Porsgrunn
“Livet og ritualene” v. res.kap. Jan P. Hagerberg
“Håndtering av askeurner” v. kirkegårdskonsulent Helge Klingberg
“Omsetning av gravminner” v. disponert Jon Rønne
Dertil ble det arrangert en konsultasjon om evt. ny kirkegårdslovgivning. Medlemmer

av kirkelovutvalget, Ulrik Sverdrup Thygeson og Ole H. Fisknes innledet.

1984

Hotel Hedemarken, Brumunddal
“Renovasjon av kirkegård” v. landsk.ark. Trygve Sundt
“Ikke-kristne trossamfunn og bruk av kirke og kirkegård” v. byråsjef Ulrik Sverdrup Thygeson
“EDB i kirkegårdsdriften” Erfaringer fra Bærum og Stavanger kommuner, samt demonstasjon av programmer

1985

Olavgaard Hotell, Skedsmo
“Jordarter til kirkegård” v. professor dr. Steinar Skjeseth
“Jordas dreneringsbehov” v. førsteamanuensis Peder Hove
“Praktisk/økonomiske synspunkter på kirkegårdsdrenering” v. anleggsgartnermester Knut A. Thorvaldsen

1986

Hotel Nordic, Sortland
“Tanker omkring gjenbruk av kirkegårder” v. landsk.ark. Aud Wefald
“Praktiske tiltak for gjenbruk av kirkegård” v. kirkegårdskonsulent Helge Klingberg
“Gjenbruk av kirkegård sett fra et teologisk synspunkt” v. stiftskapellan Stein Unneberg
“Gjenbruk av kirkegårder - prosjekteksempler” v. landsk.ark. Arne Olav Moen

1987

Parken Hotel, Ålesund
“Nytt regelverk for kirkegårdene” v. kirkelovutvalgets kirkegårdsgruppe, Rasmus Skurtveit, Øyvind Grue, Morten R. Grindaker og Helge Klingberg

1988

Hotel Norge, Kristiansund
“Andre trossamfunns gravskikker sett fra en norsk kirkeverges synspunkt” v. landsk.ark. Torhild Hovdenak

“Andre trossamfunns gravskikker. Praktiske tiltak” v. forbundsjurist Bengt Erman, landsk.ark. Lennart Lundqvist og politiker Gunnar Nordgren

“Trosmessig bakgrunn for ulike gravskikker” v. innvandrerpastor Stig M.Heitmann og islamkonsulent Jan Opsal

1989

Mullerhotell Heimdal, Trondheim

“Ny kirkegårdslovgivning” innledning v. byråsjef Jørn Hagen

“Ny lovgivning og nytt regelverk”, delinnlegg ved Stein Unneberg, Erland Engen, Ole E. Bjørge, Øivind Berge og Torhild Hovdenak

1990

Fagernes Hotel, Fagernes

Førsteantikvar Sigrid Christie: “Gravminnes utvikling”.

Arkeolog Øystein Ekroll: “Middelalderke kyrkjestader”.

Førsteantikvar Åse Moe Torvanger: “Riksantikvarens forvaltning av kirkegårdssaker”. Førsteantikvar Birgitta Hoberg: “Bevaring og vern av kirkegårder i Sverige”.

Ekspedisjonssjef Ole H. Fisknes: “Lover som kommer til anvendelse i forbindelse med kirker og kirkegårder med antikvarisk interesse.

“Synspunkter på vern av gravminner og kirkegårder”, delinnlegg v. kirkeverge Geir Møller, stiftskap. Stein Unneberg, landskapsark. Arne Olav Moen og kirkegårds-konsulent Helge Klingberg.

LFK har ofte mottatt besøk til årsmøte og fagdager fra sine søsterorganisasjoner i Norden. Under besøk på Bagn kirkegård i 1990, ser vi til høyre formann i Foreningen for kirkegårdskultur i Danmark, Mette Madsen, sammen med antikvarene Sigrid og Haakon Christie og kirkevergen i Sør-Aurdal Geir Møller.

1991

Helsfyr Hotel, Oslo

“Vegetasjonsbruk på kirkegårder” v landsk.ark. Morten R. Grindaker

“Tanker om kirkegårdens form” v. landsk.ark. Trygve Sundt

Prosjekt eksempeler v. landsk.ark. Erland Engen, Eivind Orre og Torbjørg Sægrov
Dertil ble det avviklet et 25 års-jubileumsprogram.

Tema for fagdage i 1990 var “Bevaringsverdige anlegg og bygninger” og flere stavkirker i Valdres ble besøkt under befaringen. her er det gjort stopp ved Reinli kirke.

LANDSLAGETS KURSVIRKSOMHET

av Helge Klingberg

Kursvirksomheten har fra stiftelsen vært en hovedsak for landslaget. Det var bare tidskriftsaken som sto på saklista før kursvirksomheten. Kursene har i tillegg til "Håndbok i kirkegårdsdrift" vært det tilbudet en har nådd lengst ut med.

REKRUTTERING TIL KURSENE

Det store flertall av ansatte på kirkegårdene hadde og har fortsatt ingen teoretisk bakgrunn for sin virksomhet og kursbehovet har vært stort. Det kan nevnes at på Hamarkurset i 1968 var det øvre deltakertall satt til 40, men det kom omtrent dobbelt så mange. Seinere kurs har vist samme tendens, det meldte seg langt mer enn en kunne ta imot. Og det har ført til avvikling av ekstrakurs. I 1982 ble det f.eks. fastsatt at det skulle holdes et kurs på Gjøvik, men det ble tre!

I løpet av hele 25-årsperioden er det avlyst 4 kurs.

KURSTEMAER

Det kurset som er arrangert i alle år kalles kurs i *kirkegårdsdrift*. Fra starten var kirkegårdens regelverk et sentralt tema i dette kurset, det gjaldt både det som finns i lovverket og i lokale kirkegårdsvedtekter. Men ganske raskt ble også vegetasjonslære tatt med i og med at vegetasjonsskjøtsel er blant kirkegårdsbetjeningens viktigste arbeidsoppgaver. Seinere kom det til temaer om jord, graveteknikk og teknisk utstyr og etter enda noen år endel om gravminner. Det er også lagt vekt på kirkegårdsbetjeningens forhold

til publikum, de sørgende. Av de siste temaer som er tatt inn i kurset er arbeidsmiljøet på kirkegården.

Kurs i kirkegårdsdrift ble som det eneste arrangert flere ganger pr. år gjennom hele 70 åra og gjennom første halvdel av 80 åra i alle strøk av landet.

Fra og med 1986 gikk landslaget ut med et mer omfattende tilbud. Da ble det arrangert et *EDB-kurs* fordi det på dette tidspunkt var mange som vurderte å legge gravregisteret inn på EDB.

Gjennom 1980 årene har det blitt ansatt kirkeverger i en rekke kommuner og landslaget ville gjerne gi dem et tilbud, nærmest et "førstehjelpskurs". Det førte til et kurs i kirkegårdsdrift for kirkeverger, eller et *administrasjonskurs*. Kurset tar opp kirkevergens ulike gjøremål vis a vis den daglige kirkegårdsdrift og har mange av det første kursets elementer i seg.

Sett på bakgrunn av at vegetasjon er en viktig side ved våre kirkegårder, er det også tatt initiativ til et kurs i *vegetasjonskurs*. Det tar opp etablering og skjøtsel av trær, busker og grasarealer.

I november 1991 blir det for første gang også avviklet et *kremasjonskurs*. Hittil har en vært nødt til å dra til Sverige for å få innføring i betjening av krematorium. Landslaget vil nå forsøke å etablere et tilbud på dette området i Norge.

KURSLEDERE OG FORELESERE

De første årene ble kursledelsen fordelt på de tillitsvalgte eller på lokale ressurspersoner. Daværende formann, Håkon F. Meyer hadde

Fra kurs i kirkegårdstell i Bergen i november 1970. Fra venstre gartnerformann Alf Pettersen, biskop Per Jukvam, kirkeverge Anders Kvam, kirkegårdskonsulent Morten R. Grindaker og landskapsarkitekt Sveinung Skjold

f.eks. sekretærarbeidet med og ledelsen av to femdagerskurs i 1972. Etter at landslaget knyttet til seg lønnet sekretær var det denne som sto for sekretariat og kursledelse. Helge Klingberg var derfor kursleder og sekretær i tida 1973-81. Han fortsatte som kursleder også i årene 1982-85 da Aud Lima Holt var ansatt som sekretær. Fra 1986 har kursvirksomheten vært ledet av Aud Wefald.

Gjennom årene har bortimot 40 personer vært involvert i kursene som forelesere. Av dem som har bidratt i størst grad kan nevnes Knut Andresen, Alf Birkeland, Sigbjørn Birkeland jr., Ole E. Bjørge, Erland Engen, Morten R. Grindaker, Øivind Grue, Helge Klingberg, Stein Unneberg og Aud Wefald. Kirkegårdskonsulenten har i alle år deltatt aktivt i kursvirksomheten og gjør det fortsatt.

KURSMATERIELL

De første årene var foreleserene henvist til å utarbeide sine manuskripter slik at de kunne deles ut på kursene. I 1975 utga Landslaget for kirkegårdskultur "Håndbok i kirkegårdsdrift" som da ble den viktigste kurslitteraturen. Håndboka er siden revidert og brukes fortsatt. Ved vegetasjonskurset har en brukt en lærebok i skjøtsel av grøntanlegg. I tillegg til den faste litteraturen er det alltid delt ut enkeltartikler, bestemte nummer av tidsskriftet Kirkegårdskultur og eksempelsamlinger.

Engasjerte kursdeltakere under kurs i Lardal i 1977. Med ryggen til nederst kirkegårdskonsulent Morten R. Grindaker.

Landslaget har alltid møtt stor velvilje fra lokale kirkeverger når det har vært spørsmål om å hjelpe til med opplegg for befaringer under kursene. Til venstre ses kirkeverge John K. Nicolaysen orientere en gruppe kursdeltakere i Mandal i 1975. Tidligere kirkeverge og parksjef Tor Preede i samme rolle i Sandefjord i 1977.

KURSOVERSIKT

En samlet oversikt over kursvirksomheten fra 1968 til 1991:

ÅR	STED	KURSTYPE	VARIGHET	DELTAGERE
1968	Hamar	Kirkegårdsdrift	2 dg	80
1970	Bergen, Stavanger, Kristiansand, Larvik, Drammen	«	1 dg	375
1970	Kvæfjord, Alta, Sørvaranger	«	2 dg	70
1971	Fredrikstad, Skedsmo, Ringsaker, Førde, Molde, Trondheim, Steinkjer, Bodø	«	1 dg	483
1972	Vinje (2 kurs)	«	5 dg	68
1973	Oppdal, Saltdal, Askim	«	5 dg	105
1974	Gran	«	5 dg	20
1975	Stranda, Mandal	«	5 dg	46
1977	Sandefjord, Lardal	«	5 dg	64
1978	Bergen	«	5 dg	32
1979	Trondheim, Tromsø	«	5 dg	50
1980	Drangedal	«	5 dg	26
1980	Ørsta	«	2 dg	20
1981	Sortland, Stord	«	5 dg	55
1982	Gjøvik (3 kurs)	«	5 dg	73
1983	Brønnøy, Voss	«	5 dg	55
1984	Sunndal	«	5 dg	28
1984	Porsanger	«	2 dg	12
1985	Stokke, Sandefjord, Bodø	«	5 dg	70
1986	Bodø, Hjelmeland, Oppdal	«	5 dg	75
1986	Stavanger	EDB	2 dg	30
1987	Asker, Skien, Sogndal	Kirkegårdsdrift	5 dg	84
1988	Overhalla, Kongsvinger	«	4 dg	59
1988	Skien	Administrasjon	3 dg	28
1989	Bodø	«	3 dg	31
1989	Hægebostad, Tromsø	Kirkegårdsdrift	4 dg	48
1990	Ålesund	Administrasjon	3 dg	28
1990	Moss	Kirkegårdsdrift	4 dg	33
1990	Skien	Vegetasjon	3 dg	31
1991	Ringsaker	Administrasjon	3 dg	31
1991	Bergen	Kirkegårdsdrift	4 dg	30
1991	Selbu	Vegetasjon	3 dg	35
1991	Skedsmo	Kremasjon	4 dg	24

LANDSLAGETS PUBLIKASJONER

av Aud Wefald

Tidsskriftet KIRKEGÅRDSKULTUR er på mange måter landslagets "ansikt utad" og er godt kjent blant alle medlemmene. I løpet av de 25 årene laget har eksistert har det imidlertid også kommet flere andre publikasjoner fra LFK alene eller i samarbeid med andre instanser.

TIDSSKRIFTET "KIRKEGÅRDSKULTUR"

Landslagets stifter Karen Reistad var spesielt opptatt av at laget skulle kunne utgi sin egen publikasjon og i tillegg til kursvirksomheten var det denne saken som i størst grad opptok de første styrenes arbeid.

Første nummer av KIRKEGÅRDSKULTUR utkom i 1970 og har senere kommet ut fast 2 ganger pr. år. I 1989 og i 1990 utkom bladet 3 ganger. Til sammen har det vært 44 utgivelser.

KIRKEGÅRDSKULTUR sendes ut i omlag 1250 eksemplarer. Det går til alle landslagets medlemmer. Kommuner og menighetsråd kan bestille flere eksemplarer av tidsskriftet og det er i 1991 435 såkalte "ekstraabonnenter". I tillegg sendes bladet til landets biskoper og proster og en del biblioteker og organisasjoner. Tidsskriftet brukes også som undervisningsmaterieell til landslagets egen kursvirksomhet og enkelte andre kurs innenfor fagområdet.

Fra og med 1991 utgir LFK et hefte som har fått navnet MEDLEMSNYTT med to utgivelser pr. år i tillegg til KIRKEGÅRDSKULTUR. Den nye publikasjonen inneholder meldinger til medlemmene og ulike reportasjer fra arrangementer o.l. og sendes alle som mottar KIRKEGÅRDSKULTUR.

HÅNDBOK I KIRKEGÅRDSDRIFT

Håndbok i kirkegårdsdrift ble utgitt av landslaget i 1975. Landslagets omfattende kursvirksomhet gjorde at behovet for egnet litteratur var blitt stort. I tillegg til å være kursbok, var

den også ment som en håndbok for dem som til daglig arbeider med kirkegårder. Landbruksforlaget sto for trykking og videre distribusjon. Helge Klingberg var redaktør for boka.

I 1988 ble det utgitt en ny midlertidig utgave av håndboka. Det ble valgt å lage en midlertidig utgave i påvente av nytt lov- og regelverk for kirkegårdene. Landslaget har selv distribuert boka og det har i desember 1991 gått ut ca. 700 bøker.

ANDRE PUBLIKASJONER

Landslaget utga i 1976 gravregister bestående av gravprotokoll og kartotek-gravregister. Senere har det også blitt utgitt blanketter for gravlegatfortegnelse som i likhet med gravregisteret selges gjennom Sem & Stenersen A/S.

I 1977 kom "Kirkegårdens administrasjon og drift" som var innstilling fra et utvalg LFK hadde nedsatt. Utredningen tok opp behovet for et administrativt apparat for kirkegårdene rundt om i kommunene som f.eks. opprettelse av fellesråd og tilsetning av kirkeverge i fast stilling.

Gjennom årene har også landslaget medvirket til en del trykksaker som er blitt utgitt i samarbeid med andre instanser. Gravminnerådet utga i 1976 "Gravminnerådets veiledning ved produksjon og valg av gravminner". Landslagets sekretær Helge Klingberg utførte store deler av arbeidet med trykksaken. I 1980 utkom "Vedlikehold og drift av kirkegårder - arbeidsforbruk og kostnader" fra Institutt for landskapsarkitektur og Institutt for landbruksøkonomi på NLH. Landslaget deltok i en arbeidsgruppe som hadde som oppgave å skaffe opplysninger til vedlikeholdsundersøkelsen. LFK har i 1991 tatt initiativ til at det skal utarbeides en ny utgave av denne publikasjonen.